

<http://dx.doi.org/10.16926/trs.2019.04.06>

Eliza SZYMAŃSKA

<https://orcid.org/0000-0002-6644-9631>

Uniwersytet Gdański (Gdańsk)

„Nowi Niemcy” (?) – refleksje o byciu migrantem w twórczości autorek o polskich korzeniach

Streszczenie: Tytuł artykułu odnosi się z jednej strony do opublikowanej w 2012 roku książki Özlem Topcu, Alice Bota i Khue Pham. Z drugiej strony powołuję się również na publikację Brigitty Helbig-Mischewski i Małgorzaty Zduniak-Wiktorowicz z 2016 roku, w której to badaczki mianem młodej prozy określają pisarzy i pisarki urodzonych w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w Niemczech, ale posiadających polskie korzenie. Ich cechą wspólną jest fakt, że Polskę zazwyczaj opuścili jako małe dzieci, bądź urodzili się już w Niemczech. Szczególnie interesujące wydaje się w tym kontekście znalezienie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób, jeżeli w ogóle, opisują oni (szczególnie autorki: Paulina Schulz, Alice Bota, Emilia Smechowski) swój status migrantki i jakie znaczenie przypisują faktowi, iż w społeczeństwie niemieckim funkcjonują jako „osoby z pochodzeniem migracyjnym”. W swoim tekście wskażę możliwe strategie obchodzenia się z doświadczeniem migracji oraz postaram się znaleźć odpowiedź na pytanie, czy rzeczywiście określenie „nowi Niemcy” jest w tym kontekście adekwatne.

Słowa kluczowe: migracja, „młoda proza z polskimi korzeniami”, Paulina Schulz, Alice Bota, Emilia Smechowski.

1. Wprowadzenie

Migracja, jak zauważa Hanna Gosk, to jedno z najważniejszych doświadczeń egzystencjalnych człowieka w XX i XXI wieku¹. Często przedstawiana jest jako pewien wybór dokonywany z przyczyn ekonomicznych

¹ Por. H. Gosk, *Wprowadzenie*, [w:] *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. H. Gosk, Universitas, Kraków 2012, s. 7.

bądź przymus warunkowany politycznie, któremu każdorazowo przyświeca przeświadczenie o możliwości poprawy swej sytuacji. Mnie interesuje jednak perspektywa osób, które stanęły przed wyborem już dokonany (we wszystkich przypadkach przez rodziców), gdyż jako dzieci opuściły swój kraj rodzinny, a w życiu dorosłym ponoszą wszelkie (pozytywne i negatywne) konsekwencje podjętej bez ich udziału decyzji. Wybrane do analizy teksty łączy to, iż wszystkie autorki należą do przedstawicielek „młodej prozy” z polskimi korzeniami w Niemczech, którym to mianem Brigitta Helbig-Mischewski i Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz określają autorki i autorów urodzonych w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych albo już w Niemczech, albo jeszcze w Polsce². Wszystkie też podejmują kwestię doświadczeń migracyjnych i czynią ją – niejako wbrew powszechnej krytyce skierowanej wobec oczekiwań czytelnika tzw. literatury migracyjnej (już samo zresztą to określenie poddawane jest krytyce), że teksty te będą dotyczyły jedynie doświadczeń migracyjnych autorek i autorów – głównym tematem swych rozważań. Można by się pokusić o stwierdzenie, iż wybrane przeze mnie autorki wychodzą niejako naprzeciw stereotypowym oczekiwaniom czytelnika (w tym także krytyka literackiego), który biografię autorek postrzega częstokroć (w kategoriach egzotyki) jako główny element konstytuujący twórczości. Przedmiotem mojej analizy będą trzy teksty faktualne: esej Pauliny Schulz *Literatur als Heimat* (2010)³ i dwie książki eseistyczne *Wir neuen Deutschen* (2012) współautorstwa Alice Bota oraz *Wir Strebermigranten* (2017)⁴ Emilii Smechowski.

Opowieści, których tematem jest migracja, kojarzą się zazwyczaj z procesem przemiany, rozbudowania, czy też „przepracowania” tożsamości⁵. Zmiana miejsca pobytu, która dzieli życie na nowe i stare, zmusza do „reformułowania kostiumu dyskursywnego, którym jest tożsamość”⁶, a także przyjęcia konkretnych strategii interkulturowych w zetknięciu z „nowym”.

² B. Helbig-Mischewski, M. Zduniak-Wiktorowicz, *Proza polskiego pochodzenia w Niemczech i konteksty*, [w:] *Migrantenliteratur im Wandel. Junge Prosa mit (nicht nur) polnischen Wurzeln in Deutschland und Europa / Literatura migracyjna w procesie. Młoda proza (nie tylko) polskiego pochodzenia w Niemczech i Europie*, red. B. Helbig-Mischewski, M. Zduniak-Wiktorowicz, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2016, s. 21–28.

³ O doświadczeniu migracji w tekście Pauliny Schulz pisałam w artykule *Die Erfahrung der Migration – „Literatur als Heimat” von Paulina Schulz aus interkultureller Perspektive*. Por. E. Szymańska, *Die Erfahrung der Migration – „Literatur als Heimat” von Paulina Schulz aus interkultureller Perspektive*, „Polilog. Studia neofilologiczne” 2016, nr 6, s. 179–186.

⁴ W dalszej części pracy teksty opatrzone będą następującymi skrótami: *Literatur als Heimat* – LH; *Wir neuen Deutschen* – WND, *Wir Strebermigranten* – WS.

⁵ Por. D. Kołodziejczyk, *W poszukiwaniu migracyjnego pisania. Kosmopolityka pewnego przypadku literackiego na Wyspach*, „Teksty Drugie” 2016, nr 3, s. 122.

⁶ Ibidem.

Strategie tożsamościowe przyjęte przez wybrane przeze mnie autorki będą się starała umieścić na osi, której dwa przeciwległe bieguny stanowić będą (w analogii do owego „starego” i „nowego” życia oraz książki Alice Bota) konstrukty „Starzy Polacy” i „Nowi Niemcy”. Rozróżniając za Andrzejem Wernerem i Tomaszem Żukowskim między tożsamością dziedziczną – ta w przypadku wszystkich autorek, ze względu na fakt, iż oboje rodzice są Polakami, jest taka sama – a tożsamością ustanawianą⁷, zadaję pytanie, w jakim stopniu opis doświadczeń migracyjnych służy konstruowaniu tożsamości autorek.

Migracja zawsze prowadzi do konfrontacji z „Innym”, a to wiąże się z koniecznością ciągłego przyporządkowywania i przypisywania (siebie i innych) ze strony wszystkich uczestniczących w tej konfrontacji osób. To, jak owo przyporządkowywanie przebiega, częstokroć decyduje o jej charakterze oraz o przypisywanych jej skutkach⁸. Szukać zatem będę odpowiedzi na pytanie, jaką „poetykę migracji” uprawiają wybrane przeze mnie autorki. Jeżeli bowiem, jak chce Przemysław Czapliński: „być migrantem, to w pewnym sensie być skazanym na stwarzanie samego siebie”⁹, to powstaje pytanie, jak wybrane autorki „młodej prozy” w Niemczech poradziły sobie z ową niełatwą przecież koniecznością „stwarzania siebie”. Przy tym nieco anachroniczne utożsamianie „ja” w tekście z podmiotem empirycznym wydaje mi się uzasadnione. Moim zdaniem, „ja” jako podmiot tekstu nie jest w wybranych tekstach wyłącznie autobiograficzną konstrukcją, ale odsyła nas do realnych doświadczeń migracyjnych autorek. Poza tym w przypadku poszczególnych autorek, jak postuluje Renata Makarska¹⁰, przywołam także ich wypowiedzi dla prasy.

W rozważaniach swoich zaproponowałabym przyjrzenie się obecnej u każdej z autorek podwójnej optyce związanej z doświadczeniem migracji: wizerunkiem zewnętrznym i samookreśleniem (*Fremd- und Selbstbestim-*

⁷ Por. A. Werner, T. Żukowski, *Gry o tożsamość w czasach wielkiej zmiany*, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2013, s. 125.

⁸ Por. M. Wolf, *Zur kulturellen Übersetzung der Migration: theoretische Vorüberlegungen*, [w:] „*Meine Sprache grenzt mich ab...*” *Transkulturalität und kulturelle Übersetzung im Kontext von Migranten*, red. G. Vorderobermeier, M. Wolf, LIT Verlag, Berlin 2008, s. 22.

⁹ P. Czapliński, *Kontury mobilności*, [w:] *Poetyka migracji. Doświadczenie granic w literaturze polskiej przełomu XX i XXI wieku*, red. P. Czapliński, R. Makarska, M. Tomczok, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 41.

¹⁰ Por. R. Makarska, *Im Zeichen des Uneindeutigen. Lässt sich die „zweite Generation“ der polnischen Migranten in Deutschland als eine Generation beschreiben?*, [w:] *Migrantenliteratur im Wandel. Junge Prosa mit (nicht nur) polnischen Wurzeln in Deutschland und Europa / Literatura migracyjna w procesie. Młoda proza (nie tylko) polskiego pochodzenia w Niemczech i Europie*, red. B. Helbig-Mischewski, M. Zduniak-Wiktorowicz, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2016, s. 141.

mung). Wizerunkiem zewnętrznym nazywam opis reakcji otoczenia na migranta, czy też osobę z zapleczem migracyjnym. Jest ona pewną stałą, polegającą na automatycznym przypisaniu danej osoby (na podstawie wyglądu, zasłyszanego akcentu czy też znajomości biografii) do kategorii: migrant/migrantka, osoba z zapleczem migracyjnym. Samookreśleniem nazywam odpowiedź danej osoby na reakcję otoczenia (a zatem to reakcja na reakcję). Dopiero w konfrontacji obu perspektyw, a więc tożsamości socjalnej powstałej w wyniku oczekiwań i przyporządkowań nałożonych z zewnątrz oraz tożsamości indywidualnej powstałej na gruncie związanych z owymi oczekiwaniami i przyporządkowaniami indywidualnych doświadczeń migracyjnych¹¹ – dochodzi bowiem do całościowego „stwarzania siebie”.

2. Bycie migrantem – wizerunek zewnętrzny

We wszystkich przywołanych do analizy tekstach stosunkowo dużo miejsca autorki poświęcają opisowi tego, z jakimi reakcjami spotkały się po przybyciu do Niemiec oraz jak układały się ich relacje z Niemcami. Ów trójgłos wybrzmiewa niezwykle podobnie i składa się na opis w różnym jedynie stopniu doświadczanych zachowań dyskryminacyjnych ze strony osób należących do kultury przyjmującej. Paulina Schulz przywołuje jako jedno z pierwszych wspomnień związanych z pobytem w Niemczech wystawioną przed drzwiami sklepu w Bad Sooden Allendorf tabliczkę z napisem: „Polacy won/precz” (LH). W zdaniu: „wkrótce spostrzegłam, że jako Polka byłam dziwnym ciałem obcym w organizmie czysto niemieckiej szkoły” (LH)¹², pobrzmiwa zaś brak akceptacji ze strony niemieckich rówieśników i związana z tym alienacja. Doświadczają jej także pozostałe dwie autorki. Bota zauważa istotną różnicę między byciem „nastolatkiem w Niemczech” a byciem „niemieckim nastolatkiem” i związane z tą dyskrepancją poczucie obcości ze strony tych pierwszych (por. WND, s. 8). Potęgowane jest ono – z jednej strony – przez często życzliwe w założeniu zapytanie o kraj pochodzenia, bądź pochwałę dobrej znajomości języka niemieckiego (por. WND, s. 53), ale także przez drobne przejawy nieufności (por. WND, s. 148), jak i jawne akty agresji zawarte w sformułowaniach typu: „jak wam się nie podoba, to wracajcie, skąd przyszliście” (WND, s. 54). Autorka formułuje

¹¹ K. Hauenschild, M. Wulfmeyer, *Transkulturelle Identitätsbildung – ein Forschungsprojekt*, [w:] *Transkulturalität und Identität. Bildungsprozesse zwischen Exklusion und Inklusion*, red. A. Datta, Iko-Verlag, Berlin 2005, s. 185.

¹² „[ich] merkte allerdings schon bald, dass ich als Polin ein seltsamer Fremdkörper in dem Organismus der rein deutschen Schule war”.

konkretne zarzuty względem Niemców, sugerując, iż oczekują oni od migrantów pełnej asymilacji, „bycia bardziej niemieckimi niż sami Niemcy” (WND, s. 16), jako warunku ich akceptacji przez społeczeństwo niemieckie. Także Smechowski przywołuje przykłady dyskryminacji, jak chociażby wówczas, gdy jeden ze szkolnych kolegów na wiadomość o zaginięciu gameboya spontanicznie sugeruje: „Zapytajcie Polaków” (WS, s. 123). Przewornie jako nastolatka Smechowski stara się zatem, jak pisze, zapobiegać jawnemu atakowi na siebie. Zagwarantować ma jej to noszenie w szkole markowych ubrań, aby „pozostawić jak najmniej pola do ataku” (WS, s. 83).

Zachowania jawnie dyskryminujące, w jeszcze bodajże większym stopniu niż samych autorek, dotyczą jednakże ich rodziców. I tak Bota opowiada o koledze ojca, który: „najchętniej powystrzelaliby wszystkich tych Polaków i Ruskich, bo zabierają Niemcom miejsca pracy” (WND, s. 10), Smechowski zaś pisze o traktowaniu rodziców jak „natrętne muchy” przez urzędników niemieckich (por. WS, s. 41 i nn.) oraz swoistej hierarchizacji osób ubiegających się o pracę, według której Polacy ze względu na brak kompetencji językowych znajdowali się daleko za obywatelami Niemiec Wschodnich. Co prawda, zapytani przez autorkę o doświadczone przejawy niechęci rodzice unikają odpowiedzi, zasłaniając się niepamięcią, ale autorka zestawiając ich wypowiedź z wszechobecnymi w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku kawałami o Polakach (uprawomocnianymi przez Harald Schmidta i jego show) oraz pozostawiając w formie swoistego komentarza zdanie: „Naprawdę nic?” (WS, s. 119), wyraźnie podaje uładzoną wersję rodziców w wątpliwość. Jak się okazuje, historie te przechowywane są latami w rodzinnej pamięci jako „dowody wykluczenia” (WND, s. 9.) przez następne pokolenie, które mimo iż – jak miało to miejsce w przypadku zarówno Boty, jak i Smechowski – niemal całą swoją drogę socjalizacyjną przeszło w Niemczech, nadal ma poczucie „niebycia częścią całości” (WND, s. 10). A zatem wraz z dziedziczną tożsamością (jeszcze raz przywołuję Żukowskiego i Wenera) odbywa się proces, który nazwałabym dziedziczną dyskryminacją i to ona w głównej mierze, jak wynikałoby z analizowanych tekstów, ma wpływ na tożsamość ustanawianą.

3. Bycie migrantem – samookreślenie

Owo poczucie „niebycia częścią całości”, związane z doświadczeniem doznanej z zewnątrz dyskryminacji, pociąga za sobą różne reakcje, które nazywam perspektywą wewnętrzną autorek. Każda z nich przyjmuje pewną strategię, pozwalającą poradzić sobie z doznany – na początku pobytu w Niemczech w sposób wyraźny, ale i doznawanym wciąż na nowo w życiu

późniejszym – poczuciem braku przynależności. Owo poczucie nieprzystawalności wynika w każdym z przypadków nie tylko z intensywności doznanych bądź dziedziczonych dyskryminacji, ale jest również pokłosiem doznanego w momencie wyjazdu z Polski poczucia „wyrwania” z miejsca przynależności.

W każdej z trzech relacji „moment przejścia”, a więc zyskanie pełni świadomości, że zachodzi pewien nieodwracalny proces zmian w życiu, ukazany zostaje jako doświadczenie traumatyczne. Paulina Schulz opisuje pewien rodzaj letargu, w który zapadła w podróży pociągiem z Polski do Niemiec. Owo liminalne doświadczenie przebywania poza czasem i poza językiem, którego konsekwencją jest, jak pisze autorka, brak odczuwania czegokolwiek: „Nie czułam nic” (LH, s. 191), nosi w sobie wszelkie znamiona traumas. Podobnie zresztą jak reakcja Alice Bota, która przeprowadzkę odreażowuje wysoką gorączką (por. WND, s. 61), a także towarzyszące Emilii Smechowski podczas przeprowadzki uczucie paniki (por. WS, s. 26), strachu (por. WS, s. 29) i wstydu (por. WS, s. 33), o którym wspomina zresztą także Bota (por. WND, s. 9). Tak więc „stwarzanie siebie” w nowym miejscu to w przypadku każdej z autorek w pierwszym rzędzie porządzenie sobie z traumą związaną z opuszczeniem starego środowiska, a dopiero w następnej kolejności – z doświadczonymi zachowaniami dyskryminacyjnymi.

Dla Schulz ujrzenie tabliczki z jawnie dyskryminującym napisem to – w moim przekonaniu – moment konstytuujący jej późniejsze relacje ze światem zewnętrznym. Świadczy o tym fakt, iż po przybyciu do Niemiec całe dni spędza w swoim pokoju (tłumacząc album o ulubionej grupie muzycznej), jedynym zaś przyjacielem, jakiego posiada w czasach szkolnych, jest inny Polak, z którym dyskutuje o polskiej literaturze i muzyce. Zachowanie osób z otoczenia powoduje reakcję obronną. Jest ona skierowana z jednej strony na zewnątrz: w stosunku do kolegów z klasy odczuwać zaczyna pogardę, gdyż nie wykazują oni w jej oczach zainteresowania niczym innym poza jedzeniem, modą i filmami hollywoodzkimi. Z drugiej zaś strony wyraźna jest w przypadku Schulz ucieczka do wewnątrz. Ucieczka skierowana nie – jak sugerowała tabliczka – „poza”, ale „do”: do świata własnych przeżyć i przemyśleń, a przede wszystkim w późniejszym okresie do świata literatury. Jeżeli autorka wykonuje jakiś ruch „poza”, to jest to ruch poza wąskie ramy przynależności narodowej i przyjęcie postawy kosmopolitycznej. Jest to jednak swego rodzaju ucieczka do przodu, w której konstrukt Ja-Polka zastąpiony zostaje jedynie konstruktem Ja-Europejka¹³, ten zaś niczym tarcza chronić ma przed ewentualnymi reakcjami ksenofobicznymi.

---

¹³ Po roku 2000 zauważyć można w rozważaniach teoretycznych na temat migracji wzmożoną tendencję do odchodzenia od kategorii narodowych jako źródeł identyfikacji. Po-

Zarówno w przypadku Boty, jak i Smechowski tarczę obronną stanowią dwie przyjęte przez rodziny autorek strategie: zamaskowanie oraz dążenie do sukcesu, mające zapewnić szybką przynależność do kraju przyjmującego. W obu przypadkach dochodzi do zmiany polsko brzmiących imion i nazwisk na te bardziej niemieckie, a następnie, jak określa to Bota, „wygumkowania polskości” (WND, s. 23). U Smechowski przebiega ono w sposób drastyczny, kiedy to dzieci otrzymują zakaz posługiwania się językiem polskim w miejscach publicznych. Ponieważ autorka nie zna jeszcze języka niemieckiego, na długi czas staje się niema. Naturalną tego konsekwencją, także w okresie późniejszym, gdy zna już język niemiecki, jest przyjęcie strategii nierzucania się w oczy (por. WS, s. 37). Jej późniejsze decyzje – wyprowadzka od rodziców i zerwanie z nimi kontaktu w wieku 16 lat, zwrócenie się ku muzyce – odczytać można w tym kontekście jako próbę ponownego odzyskania głosu, czy – jak określa to sama autorka – próbę wyjścia z niewidzialności (por. WS, s. 154)¹⁴. Drugą z przyjętych strategii jest dążenie do sukcesu (por. WS, s. 11), który ma się stać gwarantem akceptacji ze strony Niemców. Owo dążenie idzie w parze z pewnym zatraceniem równowagi między tym, co stare, a tym, co nowe. Obie autorki piszą, że ich rodziny starały się być „bardziej niemieckie niż sami Niemcy” (WND, s. 16; WS, s. 22;), że za sprawą przyjętych technik próbowali zostać „super-Niemcami” (WND, s. 67), czy też „turbo-Niemcami” (WS, s. 119).

Zarówno Bota, jak i Smechowski werbalizują cenę, jaką płaci się za permanentne życie w napięciu między perspektywą wewnętrzną a zewnętrzną. To – po pierwsze – dojmujące uczucie pustki, wynikające z zaprzeczenia ważnej części własnej przeszłości, ale i poczucie winy, że się do tego dopuściło (por. WND, s. 67). To także poczucie pewnej fasadowości własnej egzystencji, wyrażone przez Botę w określeniu hochsztaplerki (por. WND, s. 10), a przez Smechowski w metaforze teatru, w którym przyszło jej na co dzień uczestniczyć, odgrywając, wciąż w poczuciu dyskomfor-

---

wstaje jednak w tym momencie pytanie, czym owe relacje miały by zostać zastąpione. Gdy Ortrud Gutjahr pisze o „innych jednostkach jako możliwościach tożsamościowych” „andere Einheiten als Identitätsangeboten”, to w zasadzie kategorie narodowe (Ja-Polka/Ja-Niemka) zastępuje jedynie inną kategorią: Ja-Europejka. Por. O. Gutjahr, *Von der Nationalkultur zur Interkulturalität. Zur literarischen Semantisierung und Differenzbestimmung kollektiver Identitätskonstrukte*, [w:] *Interkulturalität und Nationalkultur in der Deutschsprachigen Literatur*, red. M. Razbojnikova-Frateva, H.-G. Winter, Thelem Verlag, Dresden 2006, s. 114.

¹⁴ W jednym z wywiadów radiowych autorka niewidzialność określa jako cechę charakterystyczną wszystkich przebywających w Niemczech Polaków, którzy – inaczej niż pozostałe grupy narodowe – nie tworzą społeczności (community). (por. Smechowski, *Deutschlandfunk Interview*).

tu, swoją rolę turbo-Niemki (por. WS, s. 59; s. 93). To także towarzyszący temu „udawaniu” (WS, s. 32) ciągły strach o to, że zostanie się zdemaskowanym (por. WS, s. 59). W końcu to narastające uczucie złości czy wręcz wściekłości na innych i ich oczekiwanie pełnej asymilacji ze strony migrantów, i na siebie, że wbrew sobie próbuje się tym oczekiwaniom sprostać¹⁵.

Autorkom młodej prozy z polskimi korzeniami w Niemczech towarzyszy jednak przede wszystkim poczucie, które zdefiniowałabym jako wewnętrzne rozedrganie, związane z niemożnością jednoznacznej odpowiedzi na pytanie konstytuujące się w procesie tożsamościowym: kim jestem? Schulz radzi sobie z nim, przyjmując konstrukt „ja-Europejka” jako wyznacznik tożsamościowy, który, jak pisałam już wcześniej, jest – w moim odczuciu – swego rodzaju unikiem. U Boty i Smechowski widoczne jest zaś permanentne przesuwanie się (i to w obu kierunkach) na osi, którą wyznaczają bieguny „nowi Niemcy” – „starzy Polacy”. Każda z odpowiedzi na postawione wcześniej pytanie – przy czym jako możliwe odpowiedzi autorki proponują także określenia typu: Niemko-Polka (WND, s. 69), czy trochę-Niemka (WND, s. 11) – jest przy tym tak samo prawdziwa, jak nieprawdziwa, każda bowiem ulega przedawnieniu już w momencie artykulacji.

4. Podsumowanie

Migracja to często pewien proces wyobrazeniowy, który zmusza podmiot do projektowania siebie na różne siatki znaczeń i wprowadza go w nowe systemy komunikacyjne, zarówno na poziomie języka, szeroko pojętej kultury, a także materialnego, konkretnego wchodzenia w nową tkankę rzeczywistości¹⁶. I o tym właśnie – o konfrontacji rzeczywistości wyobrażonej z rzeczywistością zastaną i o, jak zgrabnie ujęły to Brigitta Helbig-Mischewski i Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz, „inności o zabarwieniu narodowej gorszości”¹⁷ – opowiadają w głównej mierze teksty najmłodszego pokolenia autorek polskiego pochodzenia w Niemczech. O ile w przypadku pisarzy i pisarek starszego pokolenia¹⁸ wydaje się to oczywi-

¹⁵ Smechowski pisze w tym kontekście o swojej rodzinie jako „spełnionym marzeniu prawnicowego polityka”. O uczuciu złości jako motorze napędowym własnej twórczości piszą zarówno Paulina Schulz, Alice Bota, jak i Emilia Smechowski.

¹⁶ Por. D. Kołodziejczyk, *W poszukiwaniu migracyjnego pisania. Kosmopolityka pewnego przypadku literackiego na Wyspach*, „Teksty Drugie” 2016, nr 3, s. 123.

¹⁷ B. Helbig-Mischewski, M. Zduniak-Wiktorowicz, M., *Proza polskiego pochodzenia w Niemczech i konteksty*, [w:] *Migrantenliteratur im Wandel...*, s. 24.

¹⁸ O tym, że nie jest to specyfika tylko literatury powstającej w Niemczech, świadczy tekst Tomasza Dobrogoszcza: idem, *Przeciw stereotypom: mimikra a hybrydyczność. Współcze-*

ste, o tyle w przypadku autorek młodej prozy konkluzja taka może być zaskakująca. Zdawałoby się bowiem, iż w czasach postępującej globalizacji, w owej – jak chce Ludger Pries – „epoce migracji”¹⁹, postulat Wolfganga Welscha dotyczący odejścia od myślenia w kategoriach swój-obcy²⁰ powinien się uprawomocnić. O ile jednak samookreślenie migrantów zmierza w kierunku tożsamości, które nazywamy płynnymi, hybrydycznymi czy transkulturowymi, pozostaje ona ciągle jeszcze w sprzeczności z wizerunkiem zewnętrznym, w którym dominuje wyraźny podział według schematu swój-obcy, konstytuującego wzajemne relacje między „starymi” a „nowymi” Niemcami. Pożądana zatem ze strony migrantów inkluzja znajduje się często w sprzeczności z narzuconą z zewnątrz ekskluzją.

Owa opisana przez mnie podwójna optyka doświadczenia migracyjnego, ciągle na nowo powstające napięcie między samookreśleniem a wizerunkiem zewnętrznym, ma między innymi taki skutek, że jakiegokolwiek ostateczne przyporządkowanie siebie w świecie zostaje przesunięte w czasie (i tak w nieskończoność). Proces budowania tożsamości, owo „stwarzanie siebie”, jest w przypadku opisanych tu autorek zawsze niezakończony. Nawet jeżeli w przypadku Schulz odwołanie się do konstruktów Ja-Europejka, w przypadku Boty proponowane określenie „Nowi Niemcy”, a w przypadku Smechowski jej podróż do rodzinnych stron z kilkuletnią córką, z którą rozmawia po polsku – odczytać możemy jako próbę „domknięcia tożsamości”, to pozostać one muszą tymczasowym wynikiem cudzo-, ale przede wszystkim samookreśleń²¹.

Janusz Rudnicki w jednym z wywiadów użył w kontekście doświadczeń migracyjnych często później cytowaną formułę „życia w szpagacie”. Jeżeli mówić w przypadku autorek młodej prozy o życiu w szpagacie, to nie tak, jak chce Rudnicki – pomiędzy tym, co polskie, a tym, co niemieckie, ale pomiędzy ich własnymi odczuciami, wyobrażeniami i przyporządkowaniami

---

sna proza polska na tropie tożsamości polskich migrantów w Wielkiej Brytanii, „Teksty Drugie” 2016, nr 3, s. 44.

¹⁹ Por. L. Pries, *Internationale Migration*, transcript Verlag, Bielefeld 2001, s. 55.

²⁰ Por. W. Welsch, *Transkulturalität. Lebensformen nach der Auflösung der Kulturen*, „Information Philosophie” maj 1992, t. 2, s. 5–20.

²¹ Monika Wolting pisze o procesie tworzenia tożsamości: „So bilden sich Identitäten in ständigem Wandel kommunikativer und diskursiver Prozesse aus. Daher wird innerhalb der neuesten Forschung überwiegend die Position vertreten, dass Identität nicht als ein rein statisches oder festes Produkt zu begreifen ist, sondern sie stellt vielmehr ein temporäres Ergebnis der Selbst- und Fremdbestimmung”. Por. eadem, *„Identität kann nur als ein Problem existieren” – Zu Identitätskonstruktionen in der Gegenwartsliteratur. Einleitung*, [w:] M. Wolting (red.), *Identitätskonstruktionen in der deutschen Gegenwartsliteratur*, V & R unipress, Göttingen 2017, s. 10.

(samookreślenie), oraz tym, jak postrzegają je inni (wizerunek zewnętrzny). W zasadzie to życie na równoważni, gdzie cały czas próbuje się znaleźć balans między postrzeganiem własnym a zewnętrznym. Jedyną stałą w owym balansowaniu, w owym ciągłym ruchu na osi tożsamościowej, jest ów ciągły i nieustający ruch sam w sobie.

Bibliografia

Literatura podmiotowa:

- Schulz P., *Literatur als Heimat*, „Jahrbuch Polen“ 2010: *Migration*, Wiesbaden, s. 191–196.
- Smechowski E., *Deutsche mit polnischen Wurzeln. Sollten Migranten unsichtbar sein?*, „TAZ“ 1.05.2015, online: <http://www.taz.de/!5010248/> [dostęp: 2.11.2017].
- Smechowski E., *Ich bin wer, den di nicht siehst*, „TAZ“ 2.05.2015, online: <http://www.taz.de/!868119/> [dostęp: 24.11.2017].
- Smechowski E., *Wir Strebermigranten*, Hanser, Berlin 2017.
- Topcu Ö., Bota A., Pham K., *Wir neuen Deutschen. Wer wir sind, was wir wollen*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg 2012.

Literatura przedmiotowa:

- Czapliński P., *Kontury mobilności*, [w:] Czapliński P., R. Makarska, M. Tomczok (red.), *Poetyka migracji. Doświadczenie granic w literaturze polskiej przełomu XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 9–42.
- Dobrogoszcz T., *Przeciw stereotypom: mimikra a hybrydyczność. Współczesna proza polska na tropie tożsamości polskich migrantów w Wielkiej Brytanii*, „Teksty Drugie” 2016, nr 3, s. 42–59.
- Dörr V.C., *„Gastarbeiter“ vs. „Kanaksta“: Migranten-Biographien zwischen Alterität, Hybridität und Transkulturalität*, [w:] Moser Ch., Nelles J. (red.), *AutoBioFiktion. Konstruierte Identitäten in Kunst, Literatur und Philosophie*, Aisthesis Verlag, Bielefeld 2006, s. 145–166.
- Gosk H., *Wprowadzenie*, [w:] eadem (red.), *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, Universitas, Kraków 2012, s. 7–11.
- Gutjahr O., *Von der Nationalkultur zur Interkulturalität. Zur literarischen Semantisierung und Differenzbestimmung kollektiver Identitätskonstrukte*, [w:] Razbojnikova-Frateva M., Winter H.-G. (red.), *Interkulturalität und Nationalkultur in der Deutschsprachigen Literatur*, Thelem Verlag, Dresden 2006, s. 91–121.

- Hauenschild K., Wulfmeyer M., *Transkulturelle Identitätsbildung – ein Forschungsprojekt*, [w:] Datta A. (red.), *Transkulturalität und Identität. Bildungsprozesse zwischen Exklusion und Inklusion*, IKO – Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2005, s. 183–201.
- Helbig-Mischewski B., Zduniak-Wiktorowicz M., *Proza polskiego pochodzenia w Niemczech i konteksty*, [w:] Helbig-Mischewski B., Zduniak-Wiktorowicz M. (red.), *Migrantenliteratur im Wandel. Junge Prosa mit (nicht nur) polnischen Wurzeln in Deutschland und Europa / Literatura migracyjna w procesie. Młoda proza (nie tylko) polskiego pochodzenia w Niemczech i Europie*, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2016, s. 21–28.
- Iwasiów I., *Ruchome konstelacje. Berlin i okolice na łamach Szczecińskiego Dwumiesięcznika Kulturalnego „Pogranicza”*, [w:] Helbig-Mischewski B., Zduniak-Wiktorowicz M. (red.), *Migrantenliteratur im Wandel. Junge Prosa mit (nicht nur) polnischen Wurzeln in Deutschland und Europa / Literatura migracyjna w procesie. Młoda proza (nie tylko) polskiego pochodzenia w Niemczech i Europie*, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2016, s. 279–286.
- Kołodziejczyk D., *W poszukiwaniu migracyjnego pisania. Kosmopolityka pewnego przypadku literackiego na Wyspach*, „Teksty Drugie” 2016, nr 3, s. 116–141.
- Makarska R., *Im Zeichen des Uneindeutigen. Lässt sich die „zweite Generation” der polnischen Migranten in Deutschland als eine Generation beschreiben?*, [w:] Helbig-Mischewski B., Zduniak-Wiktorowicz M. (red.), *Migrantenliteratur im Wandel. Junge Prosa mit (nicht nur) polnischen Wurzeln in Deutschland und Europa / Literatura migracyjna w procesie. Młoda proza (nie tylko) polskiego pochodzenia w Niemczech i Europie*, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2016, s. 131–141.
- Palej A., *Fließende Identitäten. Die deutsch-polnischen Autoren mit Migrationshintergrund nach 1989*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
- Rudnicki J., *...jestem głuchy na pozaziemskie tam-tamy. Z Januszem Rudnickim rozmawia Krzysztof Niewrzęda*, „Pogranicza” 2002, nr 5, s. 16–20.
- Szymańska E., *Die Erfahrung der Migration – Literatur als Heimat von Paulina Schulz aus interkultureller Perspektive*, „Polilog. Studia neofilologiczne” 2016, nr 6, s. 179–186.
- Welsch W., *Transkulturalität. Lebensformen nach der Auflösung der Kulturen*, „Information Philosophie” maj 1992, t. 2, s. 5–20.
- Werner A., Żukowski T. (red.), *Gry o tożsamość w czasach wielkiej zmiany*, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2013.

Wolf M., *Zur kulturellen Übersetzung der Migration: theoretische Vorüberlegungen*, [w:] Vorderobermeier G., Wolf M. (red.), *„Meine Sprache grenzt mich ab...“*. Transkulturalität und kulturelle Übersetzung im Kontext von Migranten, LIT Verlag, Berlin 2008, s. 21–36.

Wolting M., *„Identität kann nur als ein Problem existieren“ – Zu Identitätskonstruktionen in der Gegenwartsliteratur. Einleitung*, [w:] eadem (red.), *Identitätskonstruktionen in der deutschen Gegenwartsliteratur*, V & R unipress, Göttingen 2017, s. 9–20.

Źródła internetowe:

Binationale Herkunft wird in Deutschland „nicht als Gewinn angesehen“. Buch mit Migrationshintergrund: Autorin über die offenen und versteckten Demütigungen der „neuen Deutschen“. Alice Bota im Gespräch mit Susanne Führer, źródło: http://www.deutschlandfunkkultur.de/binationale-herkunft-wird-in-deutschland-nicht-als-gewinn.954.de.html?dram:article_id=223047 [dostęp: 28.10.2017].

„Wir sollten die Klappe halten“ – Gespräch mit Emilia Smechowski über Strebermigranten, źródło: <https://www.tip-berlin.de/gespraech-mit-emilia-smechowski-ueber-strebermigrantenwir-sollten-die-klappe-halten-gespraech-mit-emilia-smechowski/> [dostęp: 24.11.2017].

„Warum tue ich so, als sei ich Bio-Deutsche?“ Emilia Smechowski im Gespräch mit Christine Watty, źródło: http://www.deutschlandfunkkultur.de/journalistin-emilia-smechowski-warum-tue-ich-so-als-sei-ich.1008.de.html?dram:article_id=391814 [dostęp: 22.11.2017].

Simone Schmollack: Emilia Smechowski: „Wir Strebermigranten“. Warum viele polnische Einwanderer ihre Identität verleugnen, źródło: http://www.deutschlandfunkkultur.de/emilia-smechowski-wir-strebermigranten-warum-viele.1270.de.html?dram:article_id=393290 [dostęp: 24.11.2017].

Unsichtbare Polen in Deutschland, źródło: http://www.deutschlandfunk.de/einwanderer-unsichtbare-polen-in-deutschland.1310.de.html?dram:article_id=391714 [dostęp: 20.11.2017].

<http://www.ndr.de/kultur/buch/Emilia-Smechowski-Wir-Strebermigranten-,strebermigranten100.html> [dostęp: 20.11.2017].

Die neuen Deutschen (?) – zur Reflexion über das Migrantendasein in ausgewählten Prosatexten der Autorinnen mit polnischen Wurzeln

Zusammenfassung

Den Ausgangspunkt für den folgenden Beitrag bildet einerseits die 2012 publizierte Monografie von Özlem Topcu, Alice Bota und Khue Pham mit dem Titel *Die neuen Deutschen*. Andererseits gehe ich auf eine Publikation von Brigitta Helbig-Mischewski und Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz aus dem Jahre 2016 ein, in der die beiden Wissenschaftlerinnen für die (in Polen oder bereits in Deutschland) in den Siebziger- und Achtzigerjahren geborenen SchriftstellerInnen die Bezeichnung „junge Prosa mit polnischen Wurzeln“ benutzen. In diesem Zusammenhang gewinnt die Frage, wie, wenn überhaupt, die jungen Autorinnen (Paulina Schulz, Alice Bota, Emilia Smechowski) ihren Migrantensstatus beschreiben und zu der Tatsache stehen, dass sie oft als „Personen mit Migrationshintergrund“ fungieren, an Bedeutung. In meinem Beitrag zeige ich die möglichen Strategien im Umgang mit dem Migrantendasein und versuche die Frage zu beantworten, ob die Bezeichnung „neue Deutsche“ für die gegenwärtige Situation adäquat erscheint.

Schlüsselwörter: Migration, „junge Prosa mit polnischen Wurzeln“, Paulina Schulz, Alice Bota, Emilia Smechowski.

New Germans ?– Reflections on Migration in Chosen Works by Female Authors of ‘Prose with Polish Roots’

Summary

The title of this article on the one hand refers to the book by Özlem Topcu, Alice Bota and Khue Pham published in 2012; on the other, it also refers to the publication of Brigitta Helbig-Mischewski and Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz from 2016, in which the two researchers use the term ‘young prose’ not only with reference to writers born in Germany in 1970’s and 1980’s, but also to those who have Polish roots. Their common feature is the fact that either they left Poland as small children, or they were born in Germany. It is of particular interest to find the context regarding the answer to the question: in which way, if in any, female authors (Paulina Schulz, Alice Bota, Emilia Smechowski) describe their status of a migrant and what meaning they ascribe to the fact that among the German people, they are ‘the people of migrant origin’. The examination intends to indicate possible strategies of treatment of migrant experience and will attempt to find an answer to the question if the term ‘new Germans’ is indeed adequate in this context.

Keywords: migration, ‘young prose with the Polish roots’, Paulina Schulz, Alice Bota, Emilia Smechowski.